

jellemzőt közöl, mégpedig azt, hogy a megkérdezettek hány %-a sorolta az adott tulajdonságot az 5 legfontosabb közé. A felnőttek és a gyerekek által adott fontossági sorrend alapvető hasonlóságot, de némely pontokon jellegzetes eltérést mutat. Ugyanazon tulajdonságok bizonyultak fontosnak és nem fontosnak az átlagok alapján, de a lista elején a sorrend és a súlyok is eltérőek. A szülők - konzekvensen a jutalmazás-büntetés témakörében elmondottakhoz - kimagaslóan az ösztinteséget értékelik legmagasabbra a tulajdonságlistából, a megkérdezettek háromnegyede a legfontosabb 5 tulajdonság közé tette. A gyerekek számára ezzel szemben a talpraesettség, életrevalóság a legfontosabb tulajdonság. Mind a felnőttek, mind a gyerekek igen magasra értékelik még a jószívúséget, a felelősségérzetet, az önbizalmat és az önálló gondolkodást. Figyelemre méltó a lista alja, a többé-kevésbé elutasított tulajdonságok csoportja is. Ezek közül a vallásos hit, az engedelmesség és a türelem egy logikai csoportot alkotnak. Nyilván a társadalom szekularizálódásával ezek a tulajdonságok egyre kevésbé válnak fontossá a szülők és a gyerekek generációja számára is. Elgondolkodtató azonban, hogy ebbe az igen kevésbé fontosnak tartott csoportba került egyrészt a kemény munka szeretete, a fiatalok esetében kifejezetten elutasított érték és a magas műveltség, ami mind a gyerekek, mind a felnőttek egyötöde számára fontos érték, ugyanakkor a többség a kifejezetten nem fontos kategóriába tette. Ha mindezt összevetjük a pályaválasztási tervekhez vonatkozó elemzéssel, akkor elég jelentős bukkanunk. Láttuk, hogy a többség valami szellemi pályára szánja a gyermekét, ehhez képest a műveltség igencsak alulértékelt. Nyilván a pályaválasztásnál nem egy klasszikus értelmiségi, hanem sokkal inkább egy technikailag képzett "betanított értelmiségi" képe lebeg a szülők és gyerekek szeme előtt. Nem lehet véletlen, hogy a szülők csoportjában éppen az értelmiségi foglalkozásúak értékelték legmagasabbra a műveltséget (átlaguk 1.1), ugyanakkor figyelemre méltó, hogy legalacsonyabbra viszont a vállalkozók (átlag 4.8). A kemény munka általános alulértékelése érdekes ellentmondásban van azzal, hogy milyen sokan szánják vállalkozónak gyereküket. Úgy látszik, a vállalkozó ideálképében nemcsak a kockázatvállalás és a magas felelősség, de a kemény munka sem szerepel.

Tóth Olga

A CIGÁNYGYEREKEK TOVÁBBTANULÁSÁNAK CSALÁDI HÁTTERE I. RÉSZ

BEVEZETŐ

Egy hagyományos cigány családban nőttem fel hét testvéremmel együtt. Akkor gyereként nem tudtam, hogy a családomban a szegénységi szubkultúrának minden eleme jelen volt. Édesapám zenéléssel, édesanyám pedig vályogvetéssel igyekezett eltartani bennünket. Azt sem értettem, miért lakunk a falun kívül. Nagyon vágytam arra, hogy bent a faluban lakjunk. Rám is jellemző volt, hogy a romagyerek 14 évesen már felnőttek számát, ugyanis dolgoznom kellett a továbbtanulás helyett. Észrevétlenül egyik percről a másikra gyerekből felnőttként kellett helyt állnom. A családomnak szüksége volt a keresetemre. Jelenlegi munkahelyemen a titkárnői feladataim mellett mindig megtaláltam a lehetőségeket, hogy a cigánysággal, elsősorban a gyerekekkel foglalkozzam. Éveken keresztül táboroztattam őket Balatonszemesen ún. életmódtáborokban. Tagja voltam 4 évig a Kisebbség Érdekvédelmi Testületnek, jelenleg a Speciális Általános Iskolában, mint szociális munkás dolgozom.

TANULMÁNY

Azok az évek – míg eljutottam idáig – meghatározzák a további utamat, pályámat. Olyan gyerekekkel szeretnék foglalkozni – leendő szociális munkásként -, mint amilyenek közé egykor én is tartoztam. Nem ismerheti senki nálam jobban körülményeinket, gondjainkat. Én már tudom, hogy mi vár majd rájuk a falakon kívül. Megpróbálom tehát felkészíteni őket, hogy ne azokat a törvényeket várják a „kinti világtól”, mint amilyenek a családjukban működnek. Erőssé kell tenni őket ahhoz, hogy ne kallódjanak el, hogy meg tudják vívni a maguk harcát.

Ebben a munkában legfőbb feladatomban a példamutatást tartom. Példát mutassak arra, hogy igenis lehet minden romboló környezeti hatás ellenére is talpon maradni, és nem kell feltétlenül az „ördöggel cimborálni”. Számomra nagyon fontos, hogy alázattal és bölcsességgel segítsék azoknak, akik segítségre, támogatásra szorulnak.

ISKOLÁZOTTSÁG, KÉPZETTSÉG

Az 1992-93-as tanévben 74 241 cigány tanuló adatait gyűjtötték össze az MKM statisztikái, az összes általános iskolai tanuló, 7,12%-a volt cigány származású. A cigány tanulók 70%-a olyan iskolába jár, ahol az arányuk meghaladja a 10%-ot. 1992-ben 1061 ilyen iskola volt Magyarországon. Ezzel szemben a nem cigány gyermekek közel fele olyan iskolába jár, ahol a cigány tanulók aránya nem éri el a 2%-ot. Ez azt mutatja, hogy a cigány tanulók iskolarendszeren belüli szegregációja igen erős.

A cigánygyermeket nagyobb számban oktató iskolák eredményességi mutatói a többi iskolával összehasonlítva a kutatási eredmények szerint lényegesen gyengébbek: magas a bukásarány, gyakoribb az évisméltés, és jelentős a túlkorosság.

Az iskolai sikertelenség és az iskolából való korai kilépés elsődlegesen szocio-kulturális természetű okokra vezethető vissza. Az oktatás ingyenessége nem jelenti az óvodába járatás, a tankönyvek, a taneszközök, a ruházat vagy a gyermekétkeztetés ingyenességét. A létminimum alatt élő cigány családok alig képesek vállalni ezeket a terheket, sőt a gyermekek kereső tevékenységére is szükségük van.

A cigánygyermek hátrányos egészségügyi és szociális helyzete sok esetben késlelteti beiskolázásukat, ami azzal a következménnyel jár, hogy alapfokú iskoláztatásuk még jobban belenyúlik abba az életszakaszba, amikor a cigánygyermek már felnőtt magatartásmintákat követnek. Jelenleg a cigány tanulók többséghez képest hihetetlenül alacsony arányban tanulnak tovább, középfokú oktatási intézményekben. Még nehezebbé válik számukra, hogy döntő többségükben alap iskolai végzettséghez kötött szakképzésben vegyenek részt. Ez drámai hatással lehet a cigányság amúgy is katasztrofális iskolázottsági szintjére, s ezen keresztül munkaerőpiaci pozíciójára.

A cigánygyerekek szocializációs hátrányait jelenlegi iskolarendszer tovább erősíti. A cigánygyerekek iskolaérettségére irányuló segítség csak abban az esetben lehet eredményes, ha az iskola alkalmassá válik arra, hogy képes legyen kezelni a szegénység szubkulturájából és a kisebbségi csoportokhoz való tartozásból fakadó másságot.

Az oktatási rendszernek, továbbá a nemzeti kisebbségek esetében főként nyelvi és kulturális természetű nehézségekkel kell szembenéznie. A cigánysággal kapcsolatban azonban kiterjedt, a közoktatás világán messze túlmutató problémahalmaz kihívásaira kell választ adnia.

KULTÚRA

A cigányság nyelvi és kulturális szempontból igen erősen tagolt kisebbség, ezért több nyelv és kultúrkör megőrzéséről kell egyidejűleg gondoskodnia. A cigány kultúrának nincs írásbelisége, probléma továbbá, hogy a cigányság nem rendelkezik anyaországgal sem, amely kulturálisan és anyagilag támogatná. Nincs országos szerepkörű cigány közművelődési központ, múzeum, színház. A cigányság kisebbségi könyvtári szempontból is ellátatlan. A meglévő hagyományőrző közösségek lényegében az utolsó olyan csoportok a

magyar társadalomban, amelyekben a népi művészet a mindennapi élet szerves része. Ez kétségtelenül a cigány kultúra megőrzésének esélyét erősítő tényező.

A cigány kultúra értékei nincsenek eléggé jelen a társadalmi köztudatban, nem váltak a közműveltség részévé.

Ma a magyarországi cigányokat törzsi származásuk, hagyományos foglalkozásaik, valamint beszélt nyelve alapján a következő csoportokba lehet sorolni:

TANULMÁNY

- a) A **romungró** cigányok a cigánylakosság döntő többségét alkotják, csak magyar nyelven beszélnek, ők ún. magyar ill. zenész cigányok.
- b) Az **oláh** cigányok, ők beszélik a cigánynyelvet.
- c) A **beás** cigányok, ők a magyar nyelv mellett a román nyelv egy archaikus változatát beszélik, ez a csoport a legkisebb létszámú.

A CIGÁNYGYEREKEK ÜTKÖZÉSEI AZ ISKOLÁVAL

A cigány gyermekek iskolai éretlenségének okai rendkívül szerteágazóak. Nincs még végleges diagnózis és gyógymód. Az azonban már bizonyosnak tűnik, hogy a problémák egyfelől a beszédképesség bizonytalanságában, másfelől a családi és iskolai szocializáció eltérésében keresendők.

Az iskolával szemben kialakult ellenállást a cigány szülők korábbi iskolai sikertelensége táplálja.

A beszédképesség bizonytalan

Amikor Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényében Török Bálint kiszabadításának kísérletéről írt, elmesélte, hogy Bornemisszáék találkoztak egy cigánykaravánnal, „Milyen nyelven beszélsz? – kérdezi Gergely törökül. A vajda felvonta a vállát: - Amilyen nyelven kérdeznek...”. Mára pedig magyarországi cigányság már se magyarul, se cigányul nem tud rendesen.

Valaha a cigány szülők cigány nyelven tanították meg beszélni a gyermekeiket. Mindenki cigányul beszélt a családban, s a kicsiket különösen óvták és védtek a vándorló kompániában. Kisgyermek- és ifjúkorában aztán a cigány megtanulta mindazon népek nyelvét, amelyek rövidebb-hosszabb időre befogadták.

Mindegyikük több idegen nyelvet is megtanult azután, hogy cigány anyanyelvét már birtokolta.

A Mária Teréziától datálható, majd a századunk második felében felerősített asszimilációs kényszer eredményeképpen napjainkban már többnyire családon belül is vegyes nyelven beszélnek: hol cigányul, hol magyarul, hol vegyítve cigány és magyar kifejezéseket. A szülők pedig általában kétféle módon tanítják meg beszélni gyermekeiket. Egy részük azt mondja, hogy ő cigány nyelven tanítja meg, a magyart úgyis felfedezi az utcán, az óvodában, az iskolában. Más részük azt mondja, hogy ő magyar nyelven tanítja meg, a cigány nyelvet úgyis felfedezi a családban. Mindkét mondás esetén a gyermek születésétől kezdve egyszerre két nyelvet tanul. Emiatt mindkettő és egyik sem az anyanyelve.

Közismert, hogy az anyanyelv általában hároméves korra szilárdul meg, s akkor kezdhető igazán eredményesen az idegen nyelv tanítása-tanulása. A cigány gyermek esetében azonban a születéstől fogva egyszerre tanult két nyelv közül egyik sem tud megszilárdulni általában három éves korra. Tehát nincs, amire építene. Ez az oka, hogy már az óvodába is – ha a cigány gyermek egyáltalán óvodássá válik, amikor a szülő a minimális térítési díjat is képtelen fizetni – tehetetlenül kínlódik a kommunikációs problémákkal.

A gyakorlás elégtelen

A közvélemény igen régóta azt tartja, hogy a cigányok énekzenében, táncban továbbá kézügyességben, sportban igen tehetségesek. Amiben rejtetten az is benne van, hogy másban – a kommunikációban és a logikus gondolkodással összefüggő képességekben, amiket az iskola a legjobban becsül, s amelyek segítségével mérik az intelligenciát – gyengék, ne adja Isten: „alacsony rendűek”, mint a gádzsók – nem cigányok.

Tömegével be is kényszerítik őket az ún. eltérő tantervű iskolákba. Hiába tiltakoznak több évtizedes tapasztalatok alapján ezen az iskolák pedagógusai, hogy a kisebb-nagyobb mértékben retardált gyermekekre alkalmazott tantervek és módszerek nem megfelelően a cigány gyermekek számára. Nem erre van szükségük. *Lénárd Ferenc* hasonlatával élve:

Ha a gyermek rendszeresen edz a focicsapatban, akkor nagy valószínűséggel vízbe fullad. A mi esetünkre lefordítva: azt mérik, amit nem gyakorolt, aztán megállapítják és általánosítják, hogy a cigánygyerekek „gyógyos”.

Amely adottságok és képességek rendszeres edzésben vannak, állandó és intenzív gyakorlással fejlődnek, azok előbb-utóbb átlagon felüli, sőt kimagasló teljesítményt szülnek.

TANULMÁNY

Az énekhez hangszálak kellene, amivel minden cigány rendelkezik, s ha már megvan neki, hát használja is. Sokat énekel, többet, mint a nem cigány, s mire iskolába kerül, már szebben dalol, mint gádzsó társai. A sikerélmény további intenzív gyakorlásra készíteti.

Gondoljunk csak bele: a magyar és valamennyi más nép legősibb tehetsége az ének, zene tánc, a képzőművészetek és a ma sportnak nevezett erő-ügyesség. Minden egyéb, amivel ma az intelligenciát mérik, ezután következik. A cigányság nagy részére önhibáján kívül, több mint kétezer éves történelmi viszontagságai, hányatott élete, a kezdetektől átélt társadalmi kiközösítés miatt még várat az „ezután”. Az elmondottakból következik, hogy a cigány gyermek már két-három éves korában leülhetne otthon a számítógép elé, és játszhatna azzal különféle logikai játékokat, akkor iskolába kerülve akár matematikai „zseni” is lehetne belőle.

Ha a lakásban a polcok könyvektől roskadoznának, s azt látná, hogy szülei és nagy testvérei nap mint nap olvasnak és írnak, neki is lenne elegendő papírja és írószerszáma, akkor ő is sokat „írna” és „olvasna”, előbb képeket, majd szöveget is. Mindenről sokat kérdezne, beszélne is, majd iskolába lépve már betűismerettel rendelkezne, mint egyre több gádzsó. És így tovább.

Azért vannak tehát – a csecsemőkori beszédtanulási problémák mellett – kommunikáció és a formális logikában megjelölhető súlyos hátrányai, mert ebbéli adottságainak és képességeinek fejlesztéséhez családon belül a minimális eszközök (könyv, ceruza, papír) hiányoznak. Ha megjelenének, ezeket is használná ugyanúgy, mint minden egyebet, ami a rendelkezésre áll, s akkor nem lenne „féloldalas” a képességfejlődése, és nem lenne szellemi fogyatékosnak minősítve az átlagos polgári családok gyermekeire kidolgozott tesztek alapján.

Abban az esetben, ha az óvodában és az iskolában többszörös gyakorlási lehetőséget kap a cigány gyermek mindabban, amihez családon belül nincsenek meg a feltételek, viszonylag rövid idő alatt képes lenne ledolgozni hátrányait, felzárkózni társaihoz, akár túl is szárnyalhatná őket valamely számára új területen.

Biológiai órájuk másképpen ketyeg

Az indiai őshazában két fő étkezésük volt a romáknak, a fürdés – ima utáni és a késő esti.. Napközben a munka miatt nem szoktak enni, csak harapni valamit. A kétkezi munka és a vándorlás egyaránt fizikai igénybevételt jelentett. A nem cigányok körében végzett vizsgálatok is kimutatták már, hogy a fizikai dolgozók napi kalóriájuk is kimutatták már, hogy a fizikai dolgozók napi kalóriájuk felét a vacsorával veszik fel.

A romák napjainkban is főleg fizikai igénybevételnek vannak kitéve, s fő étkezésük a vacsora. Ha van mit és eleget enniük. Ez homlokegyenest ellentétes azzal a polgári követelménnyel, hogy a reggeli legyen a királyian bőséges, a vacsora pedig koldusszegény. Még akkor is, ha a gyakorlatban a nem cigányok az ebédet tekintik főétkezésnek.

A romák ősi étkezési szokásai napjainkra fellazultak – egyéb hagyományaik forgácsolódásával együtt, amelyekre most nem térek ki -, a változások nem lényegiek. Gyakorlatilag akkor esznek, amikor megéheznek, s annyit, amennyi éppen jól esik. Ez már a csecsemőkorban kialakul azzal, hogy a gyermek szükségleteit azonnal kielégítik, nemcsak az etetésben, hanem minden más vonatkozásban. Aztán esetleg óvodába, majd minden bizonnyal iskolába kerül a kis roma, ahol szigorúan megszabott rend szerint eheti meg a kiporciózott ennivalót. Nincs lehetősége sem azonnal, sem pillanatnyi igényének megfelelő mértékben csillapítani éhségét. Kielégületlenségében rendbontóvá válik, képes akár tanóra alatt is elcsenni és majszolni társa tízóraját, sőt az iskolából is kiszökik olykor, hogy vásároljon, vagy más módon szerezzen valami ehető-íthatót. Ha pedig a „hivatalos” étkezés alkalmával a felét sem tudja legyűrni annak, amit kapott, nincs módja félretenni, hogy valamivel később fogyassza el, s még meg is róják, amiért pocskékol.

A cigányok szeretik a húst. Ha lehet, a levesek is húst tartalmaznak. A húst kevésbé főzik puhára, mint a nem romák. Kevés főzeléket fogyasztanak, viszont a gyümölcsöket csak természetes állapotukban fogyasztják (nem turmixolnak). A konyha nem elég változatos: hús, káposzta, burgonya, zöldség, répa és gyümölcsök váltakoznak.

A pedagógusok gyakran panaszzal, hogy a cigánygyerekek nagyon válogatnak a napköziben. Különböző ételeket nem esznek meg. Ennek az az oka, hogy másfajta ételeket alig ismernek, és nem minden íz váltja ki ugyanazt az élményt, mint a nem cigányoknál.

TANULMÁNY

Az indiánok, akiket a fehér ember étrendjére szoktattak, elkezdtek testileg sorvadni, izomzatuk kisebb lett, magasságuk is csökkent. Mikor újra azt ették, amit évezredek alatt megszoktak, az állapotuk javulni kezdett. Nagyobb türelemmel és rugalmasabban kellene a többségi társadalom étkezési – és egyéb szokásaira nevelni őket, hogy oktatásuk is eredményesebb lehessen.

A családban egyenrangú ember, az iskolában „hallgass”

A cigány családban mindenki, tehát a gyermek is mindenkor megy vagy feláll és elmegy. Ezért magától értetődő, hogy a gyermeknek bele szabad beszélni a felnőttek társalgásába.

Próbálja mindezt megtenni az iskolában!

Az óvoda – ha egyáltalán jár óvodába – még nem terem ez irányú feszültséget. A szervezett óvodai foglalkozások lényege ugyanis a kezdeményezés. Az óvodapedagógus csoportos foglalkozást kezdeményez, amire a gyerek nincs rákényszerítve. Tehát ha nincs kedve hozzá, akkor mással foglalkozik. A belebeszélést is megengedik, illetve tapintatosan „kezelik” az óvodapedagógusok. Nincsenek említésre méltó ütközések, konfliktushelyzetek. A gyermektársak is magától értetődő természetességgel az első pillanattól kezdve befogadják a roma rajkókat, hiszen a gyermekeknek eredendően minden gyermek a barátja. A felnőttek előítéletei, sőt gyűlölete öli ki belőlük fokozatosan a kölcsönös szeretetet.

Az iskolában már szaporodnak az ütközési pontok. Nem hagyhatja ott kedve szerint a tanórát, s pláne nem mehet haza az iskolából tanítási idő alatt. Azt sem érti, miért nem szólalhat meg (jelentkezés nélkül, magától értetődően, mint a családban), amikor neki fontos közlendője lenne. Miért szólnak rá állandóan, hogy hallgasson, fogja be a száját? A maga módján aztán előbb-utóbb le is vonja a következtetést, hogy neki semmi köze ahhoz, ami a tanórán történik, amit a többiek csinálnak.

De tovább folytatva a gondolatot: a cigánygyerekek keveset játszanak, s játékaik is eltérnek a nem roma gyerekek játékaiktól. A cigánygyerekek a felnőtteket utánozzák. A felnőttek dalait éneklük, a felnőttek szokásait veszik át, s így hamarabb következnek be náluk a felnőtté válás.

Az iskolai kudarcok sorozatosan érik őket, mivel a kisebbségi érzésüket sem levetkezni, az iskolakerülés menekülést jelent a megalázottságból. Nem tudnak beilleszkedni az iskolaközösségbe, s így csak az otthoni követelményrendszer fogadják el. Ebből egyenesen következik, hogy nem az iskolával azonosulnak, hanem az otthonnal.

A cigányok szeretik gyerekeiket, de ez a szeretet különbözik a nem cigányokétól. Egyik percben dédelgeti az anya gyermekét, a másik percben már szidalmazza. Mindez a cigány természetből fakad, más a beállítottságuk. Ez nem okoz törést a gyerekek életében, mert a szidás mögött az aggodalmat érzik. Verés helyett inkább szidást kapnak a gyerekek. A látszat az, hogy a cigányok nem szeretik a gyerekeiket, mert a kívülállók úgy értékelik, hogy nem gondoskodnak a gyerekekről. Pedig a cigányok szeretetből mindent megengednek a gyermekeiknek, s a legkisebbek vannak a legnagyobb becsben. Amíg a gyerekkel nincs baj, addig az a látszat, hogy nem törődik vele a szülő. De ha valami baj éri őket, nem számít semmi sem, mindenre képesek érte.

A cigányok a gyerekeiket nem következetesen nevelik. Szeretettel, csak más normák szerint. Nem alakul ki bennük az a benyomás, hogy a külvilág biztonságos, kellemes. Az abszolút következetlenség, a követelmények szeszélyes válogatása a nevelési módszerük. Így a gyerek figyelmetlen, bizonytalan, s ez az iskolában még növekszik, mert az otthoni követelményrendszer semmiben sem egyezik meg az iskolai követelményekkel.

A tanuló figyelmetlenségének egyik oka a zsúfolt lakás, ahol egymást gátolják a mozgásban, életmegtényilvánulásokban. Az indulatok hamar elszabadulnak. Otthon reggeltől estig mindig történik valami: látogatók érkeznek, érdekes beszélgetések, közös étkezések., ivások zajlanak, esetleg verekedéssel befejezve. A cigánygyerekek teljesen szabadok, azt csinálnak, amit akarnak, nincs az életükben olyan rendszer, mint más népeknél.

A cigányoknál az érzelmek dominálnak. Mivel az érzelmi kötődés igen erős a hagyományokhoz, szokásokhoz, ez meghatározza a szociális (adottságok, eszközök), kulturális (család, önkifejezés), mentális (módszer) másságot. A jövővel kapcsolatban nincsenek konkrét elképzeléseik, úgy akarnak élni, mint a szüleik.

A berögződött hagyományok, korlátok olyan erősek, hogy nem tudnak szabadulni azok hátráltató hatásaitól. A cigányok összetartása különösen a szegényebbek (s egyben ez a legnépesebb réteg) tekintetében a

TANULMÁNY

legszembevetőbb. Az együvé tartozás, az egymás megsegítése, az örömök és bánatok közös vállalása az összetartozás kiemelkedő példái.

A gyerek otthoni élete tele van izgalmas élményekkel. Nagyon sokszor a gyermek kialvatlanul jelenik meg az iskolában. Ennek fő oka a túlszűfolttség, az egészségtelen levegőjű lakás.

A cigány ember nappalt és éjszakát ismer (nem osztja részre a napot). Több évszázados szokásként a cigányok később fekszenek le aludni, mint az átlagember. Este kezd élni a család, összeülnek, mesélnek, énekelgetnek, és a gyerek is végig fenn van. Ebben az inergazdag életben az iskolának marginális szerepe van.

Mi a helyzet a cigány serdülőkkel?

A kérdés megválaszolását nehezíti, hogy

- alig ismerjük azokat a szociokulturális hagyományokat, amelyek befolyásolják ezekben a fiataloknak a szocializációját,

- kevés fiatal marad meg az általános iskola keretei között, 16 éven felüliekkel ténylegesen csak akkor találkozunk, ha az iskolában (szakmunkásképző, középiskola) maradtak, ezek azonban kevésbé problémásak, tanulni akarnak.

A közepesen fejlett társadalmak gyermekei az óvodáskor után belépnek a latencia korba, amely előkészíti a „nyugtalan” korát. A cigánygyermek elnyújtott gyermekkor után azonban nem a serdülőkor következik, hanem kb. a „nyugtalan” 10-13 év között hirtelen megjelenik általában a „kicsinyített felnőtt”. Öltözködésében, vágyaiban egy felnőttesen gondolkodó, felnőtt problémákkal szembenező gyerekemberrel találkozunk.

A váltás a gyermek számára nem igazán feltűnő, hiszen eddig is részt vett a család életében, előtte zajlott minden, gyermeknevelés, sexualitás, veszekedés, üzlet stb. Tudja, hogy nemsokára férjhez megy, megnősül (együtt él), gyerekei lesznek. Nincs tehát serdülőkor, nincs serdülőkori válság. Felnőtt problémák vannak: pálya- és párválasztás, családalapítás stb.

A cigánycsaládok gyermekei is hamarabb érnek ma már ahogy a többi gyermek. Náluk is hatnak a jobb életkörülmények, a szociális és egyéb ingerek megnövekedett száma is hasonlóan hat rájuk. A sajátos szocializációs közeg miatt a folyamat is gyorsabban, előbb mehet végbe: a cigánygyermek előbb érnek.

A neveltetésük nem teszi lehetővé, hogy az alakuló személyiségben összeütközzenek az ösztönök, az én, a lelkiismeret, a társadalmi kontroll. Nincsenek „hegyi beszédek” a társadalmi morál bemagoltatására.

Kialakul az identitás, de ez sajátosan cigány identitás. Bennfoglaltatik az én, a diszkrimináció másoktól és azonosságtudat a hasonlóakkal. Ez az identitás a cigány lét tudata, a saját nem saját, közösségben elfoglalt helyének tudata és valamiképp a jövő, ha sajátosan jelentkezik is.

A család nagyfokú összetartozása, a szoros együttlét meghatározó az identifikációban. A cigánygyermek azonosulása mintegy „végbemegy” a néma nevelés eredményeképpen.

Az empátiát is átveszi, annyira és olyan mértékben, amennyire az segíti a családban, később a társadalomban. Mivel azonban a fejlődése során szükségleteit, vágyait azonnal kielégítették, az általános értelmezés szerinti empátiás készségre nem szocializálódik.

A cigánykérdés pedagógiai kérdés?

Érdemes és feltétlenül szükséges megállapítani, hogy Magyarországon a cigánykérdés nem „elsősorban” nevelési, oktatási kérdés. Ugyanakkor valahányszor véleményt kell nyilvánítatunk, szinte rutinból mondjuk: „a cigánygyerekek mások”, ha általában kell meghatározni a cigány gyerekek közötti különbségeket. Ezt mondjuk, ha magatartásukat, szorgalmukat, teljesítményüket kell minősíteni. Minden gond nélkül visszaminősítik őket, amikor osztályzatukat kell megállapítani, illetve lelkiismeretfurdalás nélkül javasolják gyógypedagógiai intézménybe való áthelyezésüket, holott ez nemcsak pedagógiai zsákutca, de politikai, etnikai ítélet is. A kérdésnek az erkölcsi oldala az, hogy az etnikum is elfogadja ezt a helyzetet, hogy ő alacsonyabb rendű, értéktelenebb. A cigánykérdésnek ez a pedagógiai kezelése veszélyes hatású.

E megállapítások statisztikai adatokkal igazolhatók. Tény, hogy 1948 óta a cigány fiatalok mintegy 40 százaléka végzi el a „kötelező” általános iskolát. Az általános iskolát végzett cigány fiatalok 19 százaléka

TANULMÁNY

kisegítő és gyógypedagógiai intézményekben tanult. Annak ellenére, hogy a cigány fiatalok oktatásával, nevelésével foglalkozó szakemberek előtt világos a feladat: a cigány fiatalokat fel kell zárkóztatni az átlaghoz. E felzárkóztatást szolgáló mechanizmusoknak volt és van veszélye, ha az asszimiláció irányába mutat. Ez akkor következik be, ha azt az alapvető pedagógiai elvet figyelmen kívül hagyják,

hogy a pedagógusnak az adott közösségből kiindulva kell megterveznie a nevelési, oktatási módszerét. Ezzel szemben a mai pedagógiai gyakorlatban sokszor teljesen mindegy, hogy milyen környezetből, milyen háttérrel kerül az osztályba a gyermek, a módszer egy és ugyanaz.

Holott a cigány-magyar viszonylatban a két kultúra találkozásáról van szó. A többségi népcsoportnak 500 éves együttélés után sincs igénye, hogy legalább nagy vonalaiban ismerje meg a vele együtt élő etnikum kultúráját. Tudniillik nemcsak a cigányságnak kell megismernie a nem cigány kultúrát. A cigány családok szembenállása az intézményi oktatással, neveléssel ugyan spontán szembenállás, de szembenállás. Ez mentette, illetve menti meg a cigányságot a rejtett, de erőszakos asszimilációtól. A cigány fiatalok nagyon korán megtanulják, hogy hol a helyük a társadalmon belül. A cigány család minden megnyilvánulásában, minden tetteiben erre inspirálja a fiatalot. Gyakran elhangzik a cigány családban a szülői figyelmeztetés: „Sose felejtse fiam, hogy ki vagy!” De konkrét és tudatos nevelés is van a családokban, amely szerint egy cigány ember soha nem teheti azt, amit egy nem cigány. Tudja, merőben más a társadalmi perspektívája, mint egy nem cigánynak. Ez az oldal tudatos nevelés.

Azonban van egy sokkal hatásosabb módszere a kérdésnek. A spontán vagy indirekt nevelés. Nincs olyan cigányember, aki ne gádzsónak nevezné az idegeneket. Minden külső impulzus, amely az ő világukból jön, eleve a cigány ellen irányul. Ez abból fakad, hogy a cigányság európai története egyenlő volt az üldözöttség, a társadalomból való kirekesztettség történetével. A hosszú évszázadok során (1416 óta) minden okuk megvolt arra a cigányoknak, hogy féljenek. 500 év története a félelmet, a bizalmatlanságot erősítette.

Oláh Anna